

# Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

Τζόνθαν Χιλ

Εκδόσεις Θυράνός

# Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

Τζόναθαν Χιλ

Εκδόσεις Ουρανός

δεν είναι διαθέσιμη η φωτογραφία

Original edition published in English  
under the title “The New Lion Handbook  
The History of Christianity”  
by Lion Hudson plc., Oxford, England.

Μετάφραση: Βασίλης Αδραχτάς,  
Παρασκευή Τριανταφυλλοπούλου,  
Αλέκος Καρυώτογλου  
Επιμέλεια – Διόρθωση:  
Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος  
Σελιδοποίηση: Ελένη Σταυροπούλου

© Lion Hudson plc., 2007  
© Εκδόσεις Ουρανός, 2010  
Τατοΐου 121, 144 52 Μεταμόρφωση  
Τηλ.: 210-28 04 800, Fax: 210-28 19 550  
www.ouranosbooks.gr  
info@psychogios.gr

Οι Εκδόσεις Ουρανός είναι κατοχυρωμένη  
επωνυμία των Εκδόσεων ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

All rights reserved.

Πρώτη έκδοση: Νοέμβριος 2010,  
2.000 αντίτυπα

Τυπώθηκε στη Σιγκαπούρη.

*Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος.  
Απαγορεύεται η αναπαραγωγή, χρήση  
ή μεταβίβαση με οποιονδήποτε τρόπο,  
ηλεκτρονικό, μηχανικό, φωτοτυπικό ή άλλο,  
οποιοδήποτε μέρους της παρούσας έκδοσης  
χωρίς την προηγούμενη έγκριση του εκδότη.*

## ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΕΚΔΟΣΗΣ

Μισέλ Μπράουν  
Καθηγήτρια της Μελέτης Μεσαιωνικών  
Χειρογράφων στη Σχολή Ανώτερων  
Σπουδών του Πανεπιστημίου  
του Λονδίνου και πρώην Διευθύντρια  
Μεσαιωνικών και Εικονογραφημένων  
Χειρογράφων στη Βρετανική Βιβλιοθήκη

Μαρκ Νολ  
Καθηγητής της Χριστιανικής Σκέψης  
στο Κολέγιο Χουίτον, ΗΠΑ

Μάικλ Νάι Σιου Πουν  
Διευθυντής του Κέντρου  
για τη Μελέτη του Ασιατικού  
Χριστιανισμού στο Θεολογικό  
Κολέγιο της Τριάδας, Σιγκαπούρη

Λάμιν Σάνεχ  
Καθηγητής της Ιεραποστολής και  
του Παγκόσμιου Χριστιανισμού  
στο Πανεπιστήμιο Γέλ, ΗΠΑ

Γκράχαμ Τόμλιν  
Διευθυντής του Θεολογικού Κέντρου  
του Αποστόλου Παύλου στο Holy Trinity  
Brompton, Λονδίνο

# ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Παλαιστίνη, περί το 30 μ.Χ.: ένας άσημος Εβραίος κήρυκας, ο τελευταίος σε μία σειρά από χαρισματικές θρησκευτικές προσωπικότητες, εκτελείται από τις ρωμαϊκές αρχές. Οι οπαδοί του διασκορπίζονται. Ο ευρύτερος κόσμος δε δίνει καμία απολύτως σημασία.

Αρχή του εικοστού πρώτου αιώνα: κατά προσέγγιση το ένα τρίτο του παγκόσμιου πληθυσμού –κάπου δύο δισεκατομμύρια άνθρωποι– υπολογίζεται ότι είναι οπαδοί του εν λόγω κήρυκα. Ψάχνοντας το όνομά του στις πιο δημοφιλείς μηχανές αναζήτησης του διαδικτύου, έρχεται κανείς αντιμέτωπος με πάνω από 100 εκατομμύρια αναφορές. Για κανένα άλλο πρόσωπο της ιστορίας δεν έχουν γραφτεί τόσα πολλά βιβλία όσα γι' αυτόν.

Πώς μία ομάδα διασκορπισμένων χωρικών από μία απόμακρη περιφέρεια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας έγινε η μεγαλύτερη θρησκεία του πλανήτη; Η αφήγηση του Χριστιανισμού, η μεταμόρφωσή του από μία παράνομη σέκτα σε μία θρησκεία αυτοκρατόρων, βασιλέων και προέδρων, καθώς και η διάδοσή του σε όλο τον πλανήτη, είναι απίστευτα συναρπαστική. Το ανά χείρας βιβλίο προσφέρει μία ανασκόπηση αυτών των εκπληκτικών δύο χιλιάδων χρόνων.

Δεν πρόκειται μόνο για μία αφήγηση σχετικά με το πώς ο Χριστιανισμός άλλαξε τον κόσμο, αλλά και σχετικά με το πώς ο κόσμος άλλαξε το Χριστιανισμό. Στις σελίδες του βιβλίου αυτού, θα συναντήσουμε καταδιωγμένους ειρηνιστές, σπαθοφόρους μοναχούς, Ευρωπαίους φιλοσόφους του Διαφωτισμού, νομάδες των στεπών της Μογγολίας κι άλλους πολλούς. Ο Χριστιανισμός έχει διαδοθεί σε όλους σχεδόν τους πολιτισμούς της γης και όλοι οι λαοί έχουν κατανοήσει ή επανερμηνεύσει το χριστιανικό μήνυμα με τον δικό τους τρόπο. Συ-

νεπώς, ο σκοπός μας δεν ήταν απλά να αφηγηθούμε το τι έκαναν οι χριστιανοί, αλλά το πώς ο ίδιος ο Χριστιανισμός έχει προσαρμοστεί σε διαφορετικούς λαούς και πολιτισμούς – και αυτό στο βαθμό που οι χριστιανοί επιδιώκουν να παραμείνουν πιστοί στο ίδιο το μήνυμα του Ιησού, όσο διαφορετικά κι αν το έχουν κατανοήσει.

Η ιστορία του Χριστιανισμού είναι ένα τόσο τεράστιο θέμα που κανένα βιβλίο δεν μπορεί να ελπίζει ότι θα χειριστεί με επάρκεια τη συνθετότητα και την ευρύτητά του. Το συγκεκριμένο βιβλίο φιλοδοξεί να αποτελέσει μία γρήγορη ματιά στις βασικές όψεις του θέματος. Χωρίζεται σε δεκαεπτά κεφάλαια, το καθένα από τα οποία περιγράφει μία διαφορετική περίοδο της χριστιανικής ιστορίας. Τα πρώτα δεκατρία κεφάλαια (και οι ενότητες μέσα σε κάθε κεφάλαιο) έχουν διαρθρωθεί χρονολογικά, έτσι ώστε να σχηματίζεται μία ενιαία αφήγηση από την εποχή του Ιησού μέχρι τη σύγχρονη περίοδο. Τα τελευταία τέσσερα κεφάλαια περιγράφουν στο σύνολό τους την ιστορία της Εκκλησίας κατά τα τελευταία εκατό χρόνια περίπου, με τη διαφορά ότι το καθένα εστιάζει σε μία ειδική περιοχή του κόσμου.

Αναπόφευκτα, ίσως, η ιστορία του Χριστιανισμού στην Ευρώπη συνιστά την κυρίαρχη θεματική στο μεγαλύτερο μέρος του βιβλίου. Ο Χριστιανισμός εμφανίστηκε στη Μέση Ανατολή και στις πρόσφατες δεκαετίες έχει γνωρίσει τη μεγαλύτερη ανάπτυξή του στην Αφρική. Εντούτοις, κατά το μεγαλύτερο μέρος της ενδιάμεσης περιόδου, στην Ευρώπη είχε τη δραστικότερη αύξηση και ανάπτυξή του ο Χριστιανισμός, και αυτός ο ευρωπαϊκός μορφή Χριστιανισμός έχει αποδειχθεί πολύ πιο αποφασιστικός και πιο αποτελεσματικός στη υπερπόντια διάδοσή του εν συγκρίσει προς τις εκδοχές του Χριστιανισμού που εμφανί-

στηκαν αλλού. Στο παρελθόν, το γεγονός αυτό οδήγησε μερικές φορές Ευρωπαίους και Αμερικανούς στο να παραθεωρήσουν σχεδόν εξολοκλήρου τις μη ευρωπαϊκές μορφές του Χριστιανισμού. Στο ανά χείρας βιβλίο ο σκοπός μας ήταν να στοχαστούμε πάνω στη σπουδαιότητα αυτών των μη ευρωπαϊκών παραδόσεων και, παράλληλα, να αναγνωρίσουμε το ρόλο των Ευρωπαίων στη διάδοση του Χριστιανισμού κατά τους μεταγενέστερους αιώνες – και, από την άλλη, το ρόλο των μη Ευρωπαίων

στη δημιουργική ερμηνεία του μηνύματος που αποδέχονταν.

Το βιβλίο αυτό δεν προϋποθέτει καμία πρότερη γνώση της χριστιανικής ιστορίας ή θεολογίας. Υπάρχει ένα γλωσσάρι για να βοηθηθούν όσοι δεν είναι εξοικειωμένοι με κάποιους τεχνικούς όρους. Υπάρχει, επίσης, μία βιβλιογραφία με προτάσεις κατά κεφάλαιο για περαιτέρω μελέτη. Ελπίζουμε ότι το συγκεκριμένο *Εγχειρίδιο* θα εμπνεύσει πολλούς να προχωρήσουν σε μια τέτοια εμβάθυνση.

δεν είναι διαθέσιμη η φωτογραφία

Χειρόγραφο  
από το Κάστρο  
Χραντσάνι  
της Πράγας,  
το οποίο  
αναπαριστά  
τον Χριστό  
να βασιλεύει  
ως Κύριος  
στην επουράνια  
Ιερουσαλήμ.

# ΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΕΣ ΑΠΑΡΧΕΣ

Πώς άρχισε ο Χριστιανισμός; Ορισμένοι υποστήριξαν ότι, επειδή ο Χριστιανισμός δίδαξε τις αλήθειες του Θεού, ήταν τόσο παλιός όσο και η ίδια η ιστορία. Άλλοι επέμεναν ότι ο Χριστιανισμός όπως τον γνωρίζουμε αποτελεί επινόηση του Κωνσταντίνου (π. 274-337 μ.Χ.) και στην πραγματικότητα δεν είχε καμία σχέση με τον Ιησού. Εντούτοις, για τους περισσότερους ιστορικούς, ο Χριστιανισμός είχε τις απαρχές του στο κίνημα που άρχισε με τους επιζώντες μαθητές του Ιησού.

## ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

### Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Αποτελούσε σημαντικό γεγονός ότι ο Ιησούς γεννήθηκε την εποχή ακριβώς που αποκτούσε υπόσταση η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Η πόλη της Ρώμης, η οποία είχε προοδευτικά επεκτείνει την εξουσία της στην Ιταλική Χερσόνησο και πέρα από αυτήν, ήταν μέχρι τότε μία δημοκρατία. Με την έναρξη του πρώτου αιώνα μ.Χ., η Ρώμη είχε καθυποτάξει τους εχθρούς της, την Καρχηδόνα και τα ελληνικά κράτη καθώς και τη Γαλατία, η οποία είχε κατακτηθεί από τον ευφυή αλλά αμείλικτο Ιούλιο Καίσαρα.

Ο πρώτος πραγματικός Ρωμαίος αυτοκράτορας ήταν ο ανιψιός του Καίσαρα, ο Οκταβιανός. Η δολοφονία του Καίσαρα το 44 π.Χ. ακολουθήθηκε από εμφύλιο πόλεμο, τον οποίο κέρδισε ο Οκταβιανός. Λαμβάνοντας την ονομασία Καίσαρας Αύγουστος δημιούργησε στην ουσία τη δομή διακυβέρνησης και τις δομές της αυτοκρατορίας, αν και ο ίδιος αρνούνταν να χαρακτηρίζει τον εαυτό του με τίτλο άλλο από τον τίτλο του *princeps* («πρώτου»). Η σύγκλητος αποτελούνταν από δικούς του ανθρώπους, και ασχολούνταν με τις δικές του υποθέσεις.

Ο Αύγουστος αναδιοργάνωσε τη δημόσια διοίκηση, εξέδωσε νέους νόμους, παρήγγειλε νέα έργα τέχνης, εγκολπώθηκε την παραδοσιακή θρησκεία της Ρώμης και

δεν είναι διαθέσιμη  
η φωτογραφία

εν γένει έθεσε την προγενέστερη δημοκρατία σε μια στιβαρή αυτοκρατορική βάση. Υπό τον Καίσαρα Αύγουστο, όλη η σημερινή Ισπανία και Γαλλία καθυποτάχθηκαν, καθώς και τα Βαλκάνια και η Βόρεια Αφρική.

Ο αυτοκράτορας ήταν κάτι πολύ περισσότερο από «πρώτος» μεταξύ ίσων. Το 12 π.Χ. ο Αύγουστος ακολούθησε το παράδειγμα του Ιούλιου Καίσαρα και αναγορεύτηκε *pontifex maximus*, δηλαδή ο εξέχων ιερέας της παραδοσιακής ρωμαϊκής

θρησκείας: έτσι υφίστατο μία επίσημη ένωση κράτους και θρησκείας, στο βαθμό που και οι δύο προσωποποιούνταν στο ίδιο άτομο, τον αυτοκράτορα. Ο Αύγουστος εγκολπώθηκε επίσης τη λατρεία του Ιούλιου Καίσαρα, στο πλαίσιο της οποίας ο τελευταίος δε θεωρούνταν πια ένας απλός άνθρωπος αλλά θεός. Ο ίδιος ο Αύγουστος θεοποιήθηκε επίσημα μετά το θάνατό του το 14 π.Χ. Από τότε και στο εξής όλοι οι αυτοκράτορες ήταν επισήμως θεοί, ακόμα και κατά τη διάρκεια της ζωής τους.

Ο Μάρκος Αυρήλιος, στωικός φιλόσοφος και Ρωμαίος αυτοκράτορας (161-180 μ.Χ.), αναπαριστώμενος στην Πλατεία του Καπιτωλίου της Ρώμης.

δεν είναι διαθέσιμη η φωτογραφία

Το τι ακριβώς σήμαινε αυτό είναι δύσκολο να το πει κανείς: πιθανότατα κάποιοι πίστευαν πραγματικά ότι ο αυτοκράτορας τους ήταν θεϊκός, ενώ κάποιοι άλλοι απλά θεωρούσαν αυτόν το χαρακτηρισμό ένα είδος πατριωτικού συναισθήματος που δεν συνεπάγονταν τίποτα το ουσιαστικό. Μερικές φορές πιστευόταν ότι ο αυτοκράτορας τελούσε υπό την επίδραση ενός θεϊκού πνεύματος που καθοδηγούσε τις πράξεις του: στην περίπτωση αυτή γινόταν λόγος για το «πνεύμα του Καίσαρα», στο οποίο ο πιστός όφειλε υποταγή.

#### Η ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ

Οι Εβραίοι ζούσαν στην Παλαιστίνη, στο ανατολικό άκρο της Μεσογείου, επί πολλούς αιώνες. Είχε παρέλθει, όμως, μεγάλο διάστημα από τότε που για τελευταία φορά ήταν πραγματικά ανεξάρτητοι. Τον έκτο αιώνα π.Χ. είχαν κατακτηθεί από τους Βαβυλώνιους και είχαν εκτοπιστεί στη Βαβυλώνα επί πενήντα χρόνια – μία τραυματική περίοδος που έμεινε γνωστή ως Βαβυλώνια Αιχμαλωσία. Από την εποχή εκείνη τελούσαν υπό την κυριαρχία πρώτα των Περσών (οι οποίοι δημιούργησαν μία πανίσχυρη αυτοκρατορία στην Ανατολή) και εν συνεχεία των Σελευκιδών, μιας δυναστείας που ιδρύθηκε ως επακόλουθο των κατακτήσεων του Μακεδόνα στρατηλάτη Αλεξάνδρου του Μεγάλου. Οι Εβραίοι είχαν εξεγερθεί κατά των Σελευκιδών τον δεύτερο αιώνα π.Χ., αλλά τον πρώτο αιώνα π.Χ. κατακτήθηκαν από το Ρωμαίο στρατηγό Πομπήιο. Από τότε και στο εξής, η Παλαιστίνη αποτελούσε τμήμα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Η διακυβέρνηση όλης της Παλαιστίνης επιτεύχθηκε πρώτα από τη δυναστεία των Ασμοναίων και εν συνεχεία από τη δυναστεία του Ηρώδη. Η Παλαιστίνη δεν τελούσε κυριολεκτικά υπό την «κατοχή» των Ρωμαίων. Αντιθέτως, η πολιτική των Ρωμαίων ήταν να επιτρέπουν στον τοπικό βασιλιά να διοικεί το βασίλειό του ως υποτελής ηγεμόνας. Οι Ρωμαίοι δεν ήθελαν στην πραγματικότητα να κυβερνήσουν την Παλαιστίνη ή να τη φορολογήσουν μέχρι εξοντώσεως. Αυτό που τους ενδιέφερε ήταν να έχουν μία βάση σταθερότητας και φι-

λίας στην περιοχή που συνόρευε με την Περσία, έτσι ώστε να είναι δυνατή η προστασία των περιοχών της Αιγύπτου και της Συρίας. Επιθυμούσαν να κάνουν το ελάχιστο δυνατό για να διατηρήσουν τα πράγματα σ' αυτή την κατάσταση, κάτι που σήμαινε ότι όλες οι τοπικές υποθέσεις αναλαμβάνονταν από τον τοπικό βασιλιά. Από το 37 π.Χ. μέχρι το 4 π.Χ. ο βασιλιάς αυτός ήταν ο Ηρώδης ο Μέγας. Ως υποτελής της Ρώμης, ο Ηρώδης έπρεπε να καταβάλλει εισφορές στον αυτοκράτορα και να απευθύνεται σε αυτόν όσον αφορά τα ζητήματα της εξωτερικής πολιτικής. Κατά τα άλλα, ήταν εν πολλοίς ανεξάρτητος. Μετά το θάνατο του Ηρώδη, ο Καίσαρας Αύγουστος μοίρασε την Παλαιστίνη στους γιους του Ηρώδη, οι οποίοι κυβερνούσαν ως «τετράρχες» με λίγο-πολύ τον ίδιο τρόπο που είχε κυβερνήσει ο Ηρώδης. Ο γιος που κυβερνούσε την Ιουδαία (τη νότια περιοχή της Παλαιστίνης, με κέντρο την Ιερουσαλήμ) αποδείχτηκε ανεπαρκής. Το 6 μ.Χ. οι Ρωμαίοι τον απομάκρυναν και κυβερνούσαν αυτό το τμήμα της Παλαιστίνης άμεσα οι ίδιοι, μέσω ενός αξιωματούχου που ονομαζόταν έπαρχος. Το να είναι κανείς έπαρχος της Ιουδαίας αποτελούσε ένα έργο που ήταν ελάχιστα ευχάριστο. Οι Ρωμαίοι θεωρούσαν τη συγκεκριμένη περιοχή ως μία τρομακτική περιφέρεια που κατοικούνταν από έναν παράλογο βαρβαρικό λαό που είχε μια παράξενη θρησκεία: εν ολίγοις, ως έναν τόπο στον οποίο κανείς δεν ήθελε να βρίσκεται. Επιπρόσθετα, ο έπαρχος είχε ελάχιστα στρατεύματα. Ως εκ τούτου, περνούσε το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου του στην Καισάρεια, πόλη των ακτών της Μεσογείου που είχε έντονο ρωμαϊκό χαρακτήρα, αφήνοντας την καθημερινή διαχείριση των υποθέσεων της Ιουδαίας και της Ιερουσαλήμ στον Εβραίο αρχιερέα, ο οποίος ενεργούσε σχεδόν ως πρωθυπουργός, επιβάλλοντας φόρους, μεριμνώντας για την τάξη και την τήρηση των νόμων, κ.ο.κ.

#### Ο ΙΟΥΔΑΪΣΜΟΣ

Στον πυρήνα του εβραϊκού πολιτισμού βρισκόταν ο Ιουδαϊσμός, του οποίου η βασική πίστη συνοψίζεται στα λόγια που ανέπεμπαν οι αγρότες όταν αφιέρωναν τους

πρώτους καρπούς στον Θεό, έτσι όπως καθόριζε το Δευτ., 26: 5-9:

*Συρίαν απέβαλεν ὁ πατήρ μου καὶ κατέβη εἰς Αἴγυπτον καὶ παρώκησεν ἐκεῖ ἐν ἀριθμῷ βραχεῖ καὶ ἐγένετο ἐκεῖ ἐν ἀριθμῷ μέγα καὶ πλῆθος πολὺ· καὶ ἐκάκωσαν ἡμᾶς οἱ Αἰγύπτιοι καὶ ἐταπείνωσαν ἡμᾶς καὶ ἐπέθηκαν ἡμῖν ἔργα σκληρὰ καὶ ἀνεβόησαμεν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ εἰσήκουσε Κύριος τῆς φωνῆς ἡμῶν καὶ εἶδε τὴν ταπείνωσιν ἡμῶν καὶ τὸν μόχθον ἡμῶν καὶ τὸν θλιμὸν ἡμῶν καὶ ἐξήγαγεν ἡμᾶς Κύριος ἐξ Αἰγύπτου αὐτὸς ἐν ἰσχύι αὐτοῦ τῇ μεγάλῃ καὶ ἐν χειρὶ κραταιᾷ καὶ βραχίονι ὑψηλῷ καὶ ἐν ὁράμασι μεγάλοις καὶ ἐν σημείοις καὶ ἐν τέρασι καὶ εἰσήγαγεν ἡμᾶς εἰς τὸν τόπον τοῦτον καὶ ἔδωκεν ἡμῖν τὴν γῆν ταύτην, γῆν ρέουσαν γάλα καὶ μέλι.*

Το Δευτερονόμιο είναι το τελευταίο βιβλίο της Πεντατεύχου, μιας συλλογής πέντε βιβλίων που είναι γνωστά ως Τορά. Γραμμένα κατά πάσα πιθανότητα γύρω στα χρόνια της Βαβυλώνιας Αιχμαλωσίας τον έκτο αιώνα π.Χ., είχαν ως θέμα την εξήχ ιστορία. Η «Συρία» αναφέρεται στον Αβραάμ, ο οποίος άφησε τη σουμεριακή πόλη της Ουρ (στο σύγχρονο Ιράκ) για τη χώρα του ποταμού Ιορδάνη. Ο Θεός συνήψε μία συνθήκη μαζί του, υποσχόμενος ότι οι απόγονοί του θα γίνουν ένας μεγάλος λαός και θα ζήσουν στην εν λόγω χώρα. Η οικογένειά του, όμως, πορεύτηκε στην Αίγυπτο, όπου οι απόγονοί του έγιναν όντως πολυάριθμοι και αποτέλεσαν τον «Ισραήλ», τουτέστιν τον εβραϊκό λαό. Εκεί σκλαβώθηκαν, αλλά ο Θεός τούς απελευθέρωσε και όχι μόνο τους οδήγησε μακριά από την Αίγυπτο στη Γη της Επαγγελίας, την Παλαιστίνη, αλλά τους έδωσε και το Νόμο, μία μεγάλη συλλογή από κανονισμούς σχετικά με το πώς πρέπει να λατρεύεται ο Θεός και πώς πρέπει να ζουν μαζί ως κοινότητα. Ο Νόμος συνοψιζόταν στις Δέκα Εντολές που ο Θεός κατέγραψε άμεσα πάνω σε λίθινες πλάκες και τις παρέδωσε στον Μωυσή. Αν και ο θάνατός του περιγράφεται προς το τέλος του Δευτερονομίου, οι Εβραίοι πίστευαν ότι ο Μωυσής

ήταν ο συγγραφέας και των πέντε βιβλίων της Πεντατεύχου. Η επακολουθήσασα ιστορία των Εβραίων εξιστορείται σε άλλα βιβλία, τα οποία κατέγραψαν το πώς υπό τη διακυβέρνηση μιας σειράς από βασιλείς οι Εβραίοι άλλοτε έμεναν πιστοί στο Νόμο και άλλοτε απομακρύνονταν από αυτόν και τη λατρεία του ενός και μοναδικού Θεού. Ως εκ τούτου, ο Θεός έστειλε μία σειρά από προφήτες για να επαναφέρει τον Ισραήλ στην αληθινή θρησκεία. Αυτά τα βιβλία διαμόρφωσαν τη βάση των εβραϊκών Γραφών, αν και την εποχή του Ιησού δεν υπήρχε καμία «επίσημη» άποψη σχετικά με το ποια βιβλία ήταν δεσμευτικά και ποια όχι. Ορισμένα από αυτά θα αποτελούσαν αργότερα το τμήμα που οι χριστιανοί θα ονόμαζαν «Παλαιά Διαθήκη».

Κάπως έτσι αντιλαμβάνονταν οι Εβραίοι την ιστορία τους, μία ιστορία που ήταν εγγενώς συνδεδεμένη με τον Θεό. Οι Εβραίοι πίστευαν ότι ο Θεός τούς είχε επιλέξει ως εκλεκτό λαό και ότι ο Θεός είχε συνάψει μία αμετάθετη διαθήκη μαζί τους, σύμφωνα με την οποία η γη της Παλαιστίνης ήταν δική τους. Το κομμάτι της διαθήκης που έπρεπε αυτοί να τηρήσουν ήταν η τήρηση του Νόμου. Ως σημάδι αυτής της διαθήκης, οι Εβραίοι περιτέμονταν, κάτι που τους διαφοροποιούσε από τους άλλους λαούς και θεωρούνταν ως ένα από τα βασικά τους χαρακτηριστικά – στην Καινή Διαθήκη συναντάμε συχνά τους όρους «περιτεμνόμενοι» και «απερίτμητοι» που αναφέρονται στους Εβραίους και τους μη Εβραίους, αντίστοιχα.

Η γη της Παλαιστίνης όχι μόνο δόθηκε στους απογόνους του Αβραάμ εκ μέρους του Θεού, αλλά η πρωτεύουσά της, η Ιερουσαλήμ, αποτελούσε μία ιερή πόλη. Η Ιερουσαλήμ φιλοξενούσε το Ναό, ένα από τα πιο θαυμαστά κτίρια της αρχαιότητας. Ο Ναός αυτός ήταν κεντρικής σημασίας για τον Ιουδαϊσμό. Η Πεντάτευχος καθόριζε μια σειρά από θυσίες και άλλα τελετουργικά που έπρεπε να γίνουν αποκλειστικά και μόνο σ' αυτό τον κεντρικό χώρο. Διέθετε μία μικρή φρουρά από ιερείς και όλοι οι Εβραίοι έπρεπε να πληρώνουν έναν ειδικό φόρο για τη λειτουργία του. Τεράστια ήταν τα ποσά που εισέρρεαν και απέρρεαν από το Ναό,

Ο Ναός λοιπόν κτίστηκε από λίθους που ήταν λευκοί και στιβαροί, ο καθένας από τους οποίους είχε μήκος είκοσι πέντε πήχεις, ύψος οκτώ πήχεις και πλάτος δώδεκα περίπου πήχεις· την όλη κατασκευή [...] μπορούσαν να δουν εκείνοι που ζούσαν πολλά χιλιόμετρα μακριά στην επαρχία [...] [Τα υπέρθυρα] ήταν διακοσμημένα με κεντημένα πέπλα, με μενεξεδένια λουλουδία και κίονες που περιπλέκονταν μεταξύ τους. Πάνω από όλα αυτά, αλλά κάτω από το επιστέγασμα, απλωνόταν μία χρυσή άμπελος, με τα κλαδιά της να κρέμονται προς τα κάτω από μεγάλο ύψος και της οποίας το μέγεθος και η έξοχη κατασκευή εντυπωσίαζαν τους θεατές που έβλεπαν τα τεράστια υλικά και τη μεγάλη δεξιοτεχνία με την οποία είχαν δουλευτεί. [Ο Ηρόδης] περιέβαλε επίσης το Ναό με πολύ μεγάλα περιστύλια, ανάλογου μεγέθους και ξόδεψε γι' αυτά περισσότερα χρήματα απ' όσα είχαν δοθεί ποτέ, μέχρις ότου έγινε φανερό ότι κανείς άλλος δεν είχε διακοσμήσει το Ναό όσο αυτός. Υπήρχε ένα μεγάλο τείχος γύρω από το διπλό περιστύλιο, ένα έργο που από μόνο του ήταν η πιο θαυμαστή κατασκευή που είχε ποτέ ακουστεί ότι έγινε από άνθρωπο.

Ιώσηπος, Εβραϊκή Αρχαιολογία, π. 94 μ.Χ.

## Δεν είναι διαθέσιμη η φωτογραφία

Μία μακέτα του Ναού του Ηρώδη του Μεγάλου στην Ιερουσαλήμ.

ενώ αρκετοί ήταν εκείνοι που τον χρησιμοποιούσαν ως ένα είδος τράπεζας για να φυλάξουν τα χρήματά τους. Η φρουρά του Ναού δεν προστάτευε μονάχα τον πλούτο του, αλλά αστυνόμευε και την πόλη της Ιερουσαλήμ. Έτσι ο Ναός δεν αποτελούσε απλά το κέντρο του Ιουδαϊσμού –ήταν, επιπλέον, το επίκεντρο της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής ζωής. Οι περιοδικές εορτές που γίνονταν καθ' όλη τη διάρκεια του έτους περιστρέφονταν γύρω από το Ναό. Το Πάσχα, συγκεκριμένα, δεκάδες χιλιάδες ανθρώπων συνωστίζονταν στην Ιερουσαλήμ, αναγκάζοντας τον έπαρχο να μετακινείται εκεί από την Καισάρεια και να αποδεσμεύει στρατεύματα από τη Συρία για να διαφυλάξει την τάξη. Ο Ναός επέκτεινε την παρουσία του σε ολόκληρη την Παλαιστίνη χάρη στους ιερείς, οι οποίοι εργάζονταν για ένα καθορισμένο διάστημα στην Ιερουσαλήμ και περνούσαν τον υπόλοιπο χρόνο τους στην ιδιαίτερη πατρίδα τους, εργαζόμενοι ως διδάσκαλοι ή δικαστές και διαχειριζόμενοι ουσιαστικά τις υποθέσεις των τοπικών κοινωνιών.

Υπήρχαν επίσης Εβραίοι εκτός Παλαιστίνης. Στην πραγματικότητα την εποχή

του Ιησού οι Εβραίοι εκτός Παλαιστίνης ήταν περισσότεροι από εκείνους που ήταν εντός. Τα μέλη αυτής της «διασποράς» ήταν προφανώς πιο απομακρυσμένα από το Ναό – παρόλο που υποχρεούνταν να πληρώνουν το φόρο υπέρ του Ναού– κι ως εκ τούτου ανέπτυξαν έναν εναλλακτικό θεσμό που ονομαζόταν συναγωγή. Κατά τον πρώτο αιώνα μ.Χ. εμφανίστηκαν συναγωγές και στις περιοχές της Παλαιστίνης, ως ένα είδος συμπληρώματος στη λατρεία του Ναού.

Παρ' όλα αυτά, ο Ιουδαϊσμός πολύ απείχε από το να είναι μία μονολιθική θρησκεία, πανομοιότυπη σε όλους τους τόπους που θα τη συναντούσες. Αντίθετα, υπήρχαν πολλές παραλλαγές στο τάδε ή το δείνα ζήτημα, ακόμα και εντός της Παλαιστίνης, ενώ η θρησκεία αναπτύχθηκε με ταχύτατους ρυθμούς καθ' όλη τη διάρκεια του πρώτου αιώνα μ.Χ. Αντί να θεωρούμε ότι ο Χριστιανισμός αποστασιοποιήθηκε τρόπον τινά από κάποιο στατικό «Ιουδαϊσμό», θα πρέπει να σκεπτόμαστε ότι ο Ιουδαϊσμός επανακαθόριζε τον εαυτό του με αρκετά ριζικό τρόπο, μια διαδικασία που παρήγαγε (μεταξύ άλλων) το Χριστιανισμό.

Πολλοί χριστιανοί, σε διαφορετικούς βαθμούς βέβαια, ήλπιζαν σε μία μεγάλη θεϊκή παρέμβαση. Αν και σε μεγάλο βαθμό δεν κυβερνιόνταν από τη Ρώμη άμεσα, συνέχιζαν να θεωρούν ότι ζουν υπό την εξουσία μιας ξένης, μη εβραϊκής δύναμης. Ο Θεός θα παρέμβαινε και θα τους απελευθέρωνε από τους ξένους, όπως ακριβώς –έτσι πίστευαν– ο Θεός είχε παρέμβει πολλές φορές στην ιστορία για να σώσει το λαό του. Κάποιοι Εβραίοι προχωρούσαν ακόμα περισσότερο: δεν προσδοκούσαν ένα πολιτικό θαύμα, αλλά την ερχόμενη «Βασιλεία του Θεού», μια πραγματικά αποφασιστική και τελεσιδική παρέμβαση από την πλευρά του Θεού. Η κοσμική τάξη πραγμάτων θα εξαφανιζόταν και ο Θεός θα κυβερνούσε τον κόσμο άμεσα.

Σχετικός με τα παραπάνω ήταν ο «μεσσιανισμός», η πίστη δηλαδή ότι ο Θεός θα εμφάνιζε κάποιον μεγάλο ηγέτη για να εγκαينιάσει τη Βασιλεία. Η λέξη «μεσσίας» σημαίνει «ο κεχρισμένος» και εμφανίζεται σχετικά σπάνια στην Παλαιά Διαθήκη. Μερικές φορές ο «μεσσίας» κατανοούνταν με ιερατικούς όρους, ενώ κάποιες άλλες πρόβαλλε περισσότερο με τα χρώματα του πολεμαρχου ή του βασιλιά. Τα Χειρόγραφα της Νεκράς Θάλασσας έκαναν λόγο για δύο μεσσίες, έναν ιερέα κι ένα βασιλιά, που θα συνόδευαν την ερχόμενη Βασιλεία του Θεού.

Επιπρόσθετα, υπήρχαν αρκετές διαφορετικές ομάδες εντός του Ιουδαϊσμού. Έχουμε ήδη δει το ρόλο που έπαιζαν στην Ιερουσαλήμ και αλλού οι ιερείς: αποτελούσαν τους «επίσημους» ηγέτες του Ιουδαϊσμού και δραστηριοποιούνταν ως διδάσκαλοι και ειδικοί του Νόμου. Ανταγωνιστές τους ήταν μία ομάδα που ονομαζόταν Φαρισαίοι, οι οποίοι ήταν κυρίως λαϊκοί. Όπως οι ιερείς (γιατί ορισμένοι απ' αυτούς ήταν ιερείς), ειδικεύονταν στη μελέτη του Νόμου και την εφαρμογή του στην καθημερινή ζωή.

Για να εξυπηρετούνται σε αυτό το έργο είχαν αναπτύξει ένα πλήθος παραδόσεων. Για παράδειγμα, ο Νόμος απαγόρευε την εργασία κατά το Σάββατο, την έβδομη ημέρα της εβδομάδας: ως εκ τούτου, οι Φαρισαίοι καθόριζαν αυτά που θεωρούσαν

ως «εργασία», έτσι ώστε να εξηγήσουν τον κανόνα με μεγαλύτερη σαφήνεια. Εντός του φαρισαϊσμού αντιμάχονταν διαφορετικές μεταξύ τους σχολές σκέψης σχετικά με το πόσο ελαστικές ή φιλελεύθερες πρέπει να είναι οι νομικές ερμηνείες. Όλες αυτές οι διασαφήσεις αναπτύχθηκαν για να χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο από τους Φαρισαίους.

Οι ιερείς και οι Φαρισαίοι ήταν οι πιο σημαντικές ομάδες που έπρεπε να αντιμετωπίσουν τόσο ο Ιησούς όσο και οι πρώτοι χριστιανοί. Πέρα από αυτές, υπήρχαν και άλλες, όπως οι Σαδδουκαίοι, οι οποίοι απέρριπταν την ανάσταση των νεκρών (οι Φαρισαίοι πίστευαν ότι η ανάσταση όλων των ανθρώπων θα ήταν ένα από τα σημεία του τέλους του κόσμου). Υπήρχαν, επίσης, οι Εσσαίοι, οι οποίοι όπως οι Φαρισαίοι αποτελούσαν μία μη επίσημη ομάδα από ιερείς και λαϊκούς που μελετούσαν και ερμήνευαν το Νόμο. Εντούτοις, οι Εσσαίοι ερμήνευαν γενικά το Νόμο μ' έναν τρόπο πολύ πιο αυστηρό από τους Φαρισαίους. Σχημάτιζαν μάλιστα κοινότητες, η πιο γνωστή από

δεν είναι διαθέσιμη  
η φωτογραφία

*Ἐθεώρουν ἐν ὁράματι  
τῆς νυκτὸς καὶ ἰδοὺ  
μετὰ τῶν νεφελῶν  
τοῦ οὐρανοῦ ὡς υἱὸς  
ἀνθρώπου ἐρχόμενος  
ἦν καὶ ἕως τοῦ παλαιοῦ  
τῶν ἡμερῶν ἔφθασε  
καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ  
προσηνέχθη. Καὶ αὐτῷ  
ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ  
ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία,  
καὶ πάντες οἱ λαοί,  
φυλαί, γλώσσαι αὐτῷ  
δουλεύουσιν·  
ἡ ἐξουσία αὐτοῦ  
ἐξουσία αἰώνιος,  
ἣτις οὐ παρελεύσεται,  
καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ  
οὐ διαφθαρῆσεται.*

Δανιήλ Ζ', 13-14

Ένα από τα σπήλαια  
στο Κουμράν, όπου  
ανακαλύφθηκαν  
τα Χειρόγραφα της  
Νεκράς Θάλασσας.

τις οποίες βρισκόταν στο Κουμράν, κοντά στη Νεκρά Θάλασσα. Πρόκειται για ένα είδος μοναστηριού, στο οποίο ζούσαν όσοι επιθυμούσαν να αφιερώσουν τη ζωή τους στην όσο το δυνατόν πιο πιστή τήρηση του Νόμου. Θεωρούσαν τους εαυτούς τους ως τους μόνους πιστούς Εβραίους και δεν είχαν καμία απολύτως σχέση με το Ναό, αφού πίστευαν ότι οι ιερείς του τον καθιστούσαν ακάθαρτο. Η ομάδα αυτή συνδεόταν με τα Χειρόγραφα της Νεκράς Θάλασσας, μία μεγάλη συλλογή θρησκευτικών κειμένων που ανακαλύφθηκε με θεαματικό τρόπο σε σπηλιές κοντά στο Κουμράν το 1947.

## ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ

Γύρω στο 30 μ.Χ. ο Ιησούς ο Ναζωραίος, εκτελέστηκε σε κάποιο προάστιο της Ιερουσαλήμ. Είχε γίνει ενοχλητικός, προκαλώντας αναταραχή στο Ναό. Ο αρχιερέας δεν μπορούσε να ανεχθεί κάτι τέτοιο, μιας και έγινε κατά τη διάρκεια του Πάσχα, όταν χιλιάδες προσκυνητές βρίσκονταν στην Ιερουσαλήμ και τα πνεύματα ήταν οξυμμένα. Γι' αυτόν τον λόγο, ο Ιησούς συνελήφθη από τους φρουρούς του αρχιερέα και καταδικάστηκε σε θάνατο. Αυτό και σχεδόν ό,τι άλλο γνωρίζουμε για τον Ιησού περιγράφεται στα τέσσερα «Ευαγγέλια», τα οποία είναι γνωστά ως «κατά Ματθαίον», «κατά Μάρκον», «κατά Λουκά» και «κατά Ιωάννην».

Ο Ιησούς είχε έναν αριθμό μαθητών, μεταξύ των οποίων οι σημαντικότεροι αποτελούσαν έναν ενδότερο κύκλο που ονομαζόταν «οι Δώδεκα», και οι οποίοι τον ακολουθούσαν κατά τη διάρκεια της δημόσιας δράσης του στη Γαλιλαία, καθώς και στη μοιραία επίσκεψή του στα Ιεροσόλυμα. Οι πηγές διαφωνούν σχετικά με τα ονόματά τους, γεγονός που μπορεί να σημαίνει ότι ενδέχεται να ήταν περισσότεροι από δώδεκα. Ο αριθμός δώδεκα είχε ιδιαίτερη σημασία για τους Εβραίους, μιας και δήλωνε τις δώδεκα φυλές που κάποτε συναποτελούσαν το έθνος του Ισραήλ. Άρα είναι πιθανόν ο Ιησούς να είχε μιλήσει για τους «δώδεκα» με συμβολική έννοια, ακόμα κι όταν ο αριθμός τους κυμαινόταν. Κα

## Ο Ιησούς

*Γεννήθηκε σ' ένα άσχημο χωριό. Εργαζόταν κυρίως ως ξυλουργός, αλλά έγινε περιπλανώμενος ιεροκήρυκας. Κατά τη διάρκεια της σύντομης ζωής του ποτέ δεν απέκτησε δικό του σπίτι ή δική του οικογένεια. Ενώ ήταν ακόμα νέος, οι άνθρωποι έφτασαν στο σημείο να τον μισήσουν. Κατέληξε στα χέρια των εχθρών του, δικάστηκε και, ενώ ήταν αθώος, βρέθηκε ένοχος. Καταδικάστηκε σε θάνατο και πέθανε πάνω στο σταυρό ανάμεσα σε δύο ληστές. Κάποιος φίλος τον λυπήθηκε και τοποθέτησε το μωλωπισμένο κορμί του σ' ένα δανεισμένο τάφο...*

Η προσωπική ιστορία του Ιησού του Ναζωραίου, όταν παρουσιαστεί με αυτό τον τρόπο, δεν μπορεί να εξηγήσει το πώς ξεκίνησε μία μείζων παγκόσμια θρησκεία. Εντούτοις, αν αφαιρέσουμε την ιστορία αυτής της μυστηριώδους φυσιογνωμίας από τον αρχαίο κόσμο, τότε δεν υπάρχει καν Χριστιανισμός. Επομένως, τι ακριβώς γνωρίζουμε για τη ζωή του Ιησού;

Για περισσότερες λεπτομέρειες θα πρέπει να στραφούμε στις τέσσερις καταγραφές περί του Ιησού που είναι γνωστές ως «κανονικά Ευαγγέλια» (Ματθαίος, Μάρκος, Λουκάς και Ιωάννης). Αναμφίβολα, υπάρχουν και άλλες μη χριστιανικές πηγές που αναφέρονται στον Ιησού εν παρόδω. Για παράδειγμα, ο Ρωμαίος ιστορικός Τάκιτος (π. 55-120 μ.Χ.) αναφέρει ότι ο Ιησούς «πέστη την ποινή του θανάτου επί της βασιλείας του Τιβέριου, κατόπιν καταδίκης από τον έπαρχο Πόντιο Πιλάτο» (Χρονικά 15: 44) και ο Ιώσηπος, ένας Εβραίος ιστορικός (ο οποίος έγραψε περί το 90 μ.Χ.), λέει πάνω-κάτω τα ίδια, περιγράφοντας τον Ιησού ως «σοφό άνδρα», «διδάσκαλο», «ποιητή θαυμαστών έργων» και ως εκείνον που έγινε η αιτία της ύπαρξης της «φυλής των χριστιανών». Παρ' όλα αυτά, είμαστε ιδιαίτερα ευγνώμονες σε όσους συνειδητά επέλεξαν να καταγράψουν την ιστορία του Ιησού. Αν λάβουμε τοις μετρητοίς τις πληροφορίες τους, το σχεδιάγραμμα της ζωής του Ιησού μοιάζει κάπως έτσι:

- γεννήθηκε στη Βηθλεέμ και μεγάλωσε στη Ναζαρέτ στους λόφους της δυτικής Γαλιλαίας.
- άρχισε το δημόσιο έργο του ως περιπλανώμενος ιεροκήρυκας και περιστοιχιζόταν από

«Ευαγγέλιον» είναι μία ελληνική λέξη που δηλώνει τα καλά, ευχάριστα, χαρούμενα και χαρωπά νέα, τα οποία καθιστούν χαρούμενη την καρδιά ενός ανθρώπου και τον κάνουν να τραγουδά, να χορεύει και να χοροπηδά από χαρά.

Ουίλιαμ Τάιντεϊλ,  
π. 1494-1536

δώδεκα άνδρες (τους «μαθητές» του, που αργότερα έγιναν γνωστοί ως οι «Απόστολοι»).

■ η φήμη του ως διδασκάλου και θεραπευτή διαδόθηκε παντού.

■ ασκούσε κάποια εξαιρετική δύναμη επί των ασθενειών και των φυσικών δυνάμεων, ανασταίνοντας μάλιστα και ένα ή δύο άτομα εκ νεκρών.

■ η διδασκαλία του εστιαζόταν στην από καιρό αναμενόμενη βασιλεία του Θεού, διακηρύσσοντας ότι μέσω του έργου του ο Θεός γινόταν βασιλιάς μ' ένα νέο εντυπωσιακό τρόπο.

■ αντλώντας από την εικονοποιία της Παλαιάς Διαθήκης, προσδιόρισε τον εαυτό του ως «Υιό του Ανθρώπου» ενώ παράλληλα άφησε σαφείς νύξεις ότι ήταν ο Πάσχωρ Δούλος και από καιρό αναμενόμενος βασιλιάς ή «μεσσίας».

■ αν και την είχε επισκεφτεί προηγουμένως, τελικά κατευθύνθηκε σκόπιμα προς την Ιερουσαλήμ, φέρνοντας την πόλη και τους άρχοντές της αντιμέτωπους με μία προφητική πρόκληση και επιτελώντας μία συμβολική πράξη στο Ναό (ανατρέποντας τους πάγκους, υποδηλώνοντας τη δική του δικαιοδοσία επί του Ναού και την επικείμενη καταστροφή του).

■ ένας από τους μαθητές του (ο Ιούδας Ισκαριώτης) τον πρόδωσε στις θρησκευτικές αρχές· τον συνέλαβαν μέσα στα μεσάνυχτα, τον δίκασαν επί τη βάσει πολλών κατηγοριών και το επόμενο πρωινό τον παρέδωσαν στο Ρωμαίο διοικητή που διέταξε τον σταυρικό θάνατό του.

Τα εν λόγω δεδομένα υποδηλώνουν ότι ενδέχεται να υπάρχουν περισσότερες όψεις σ' αυτή τη «μοναχική ζωή» απ' όσο αρχικά νομίζαμε: εάν ο Θεός του Ισραήλ αποκαλυπτόταν ως βασιλιάς μέσω του Ιησού, ποιος ήταν άραγε ο Ιησούς;

Το αρχαιότερο σύμβολο (ή «ομο-

λογία») μεταξύ των πρώτων χριστιανών ήταν ότι «ο Ιησούς είναι Κύριος» και αυτό το «ευαγγέλιο» το διέδωσαν σε ολόκληρο τον κόσμο. Υπό το πρίσμα της αναστάσεώς του άρχισαν να ανακαλύπτουν την αληθινή ταυτότητά του: όχι απλά του μεσσία και βασιλιά του Ισραήλ, αλλά εκείνου που ήταν ανώτερος από τον Αβραάμ, τον Μωυσή και τον Δαβίδ· όχι απλά του Πάσχωρτος Δούλου, αλλά του αμνού του Θεού. Στο πλαίσιο του εβραϊκού πολιτισμού, αυτοί οι ισχυρισμοί για τον Ιησού ηχούσαν εξωπραγματικοί. Μας προσανατολίζουν στην «ενσάρκωση» ως το σήμα κατατεθέν της χριστιανικής εκκλησίας: την πεποίθηση ότι με το πρόσωπο του Ιησού ο ίδιος ο Θεός βρίσκεται ανάμεσά μας.

Αν έτσι έχουν τα πράγματα, τότε ο θάνατος του Ιησού προσλαμβάνει ένα νέο νόημα – ως η στιγμή εκείνη κατά την οποία ο Θεός αυτοπαράδόθηκε για να μας συναντήσει στο σημείο της έσχατης ανάγκης μας, ως ο

τόπος από τον οποίο αποσύρθηκε η θεϊκή κρίση και άνοιξε η πόρτα στο έλεος και τη συγχώρεση του Θεού. Ίσως έτσι να καταλαβαίνουμε καλύτερα γιατί το ακόλουθο ποίημα τελιώνει ως εξής:

*... Πέρασαν σχεδόν δύο χιλιάδες χρόνια.*

*Μα αυτός παραμένει ακόμα η κεντρική μορφή της ανθρωπότητας.*

*τίποτα, πραγματικά δεν άσκησε τόσο μεγάλη επιρροή πάνω στην ανθρωπότητα όσο μία μοναδική ζωή.*

«Μία μοναδική ζωή», αγνώστου

ΠΙΤΕΡ ΟΥΟΚΕΡ

---

Ο Χριστός επί του Σταυρού, τοιχογραφία της Μονής του Αγίου Μάρκου της Φλωρεντίας έργο του Ιταλού δομνηκανού Φρα Αντζέλικο (1387-1455).

---

**δεν είναι διαθέσιμη η φωτογραφία**

*Καὶ εἰσελθοῦσαι εἰς τὸ μνημεῖον εἶδον νεανίσκον καθήμενον ἐν τοῖς δεξιοῖς, περιβεβλημένον στολὴν λευκὴν, καὶ ἐξεθαμβήθησαν. Ὁ δὲ λέγει αὐτοῖς μὴ ἐκθαμβείσθε· Ἰησοῦν ζητεῖτε τὸν Ναζαρηνὸν τὸν ἐσταυρωμένον· ἠγέρθη, οὐκ ἐστὶν ὧδε· ἴδε ὁ τόπος ὅπου ἔθηκαν αὐτόν. Ἀλλ' ὑπάγετε εἰπατε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ καὶ τῷ Πέτρῳ ὅτι προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν· ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε, καθὼς εἶπεν ὑμῖν. Καὶ ἐξελθοῦσαι ἔφυγον ἀπὸ τοῦ μνημείου· εἶχε δὲ αὐτὰς τρόμος καὶ ἔκστασις, καὶ οὐδενὶ οὐδὲν εἶπον· ἐφοβοῦντο γάρ.*

Μάρκ., 16: 5-8

τά τη δίκη και τη σταύρωση του Ιησού, οι περισσότεροι από τους μαθητές του διασκορπίστηκαν. Ο πιο στενός του φίλος, ο Πέτρος, έφτασε στο σημείο να αρνηθεί ακόμα και ότι τον ήξερε. Ο Ιησούς θάφτηκε σ' ένα μνήμα που δώρισε κάποιος από τον κύκλο των συμπαθούντων τον Ιησού, ο Ιωσήφ από την Αριμαθαία. Παρ' όλα αυτά, μετά από τρεις ημέρες ορισμένοι ισχυρίστηκαν ότι είχαν δει τον Ιησού, αναστημένο εκ νεκρών. Αμέσως απλώθηκε ένα νέο πνεύμα ελπίδας μεταξύ των μαθητών.

## Η ΑΝΑΣΤΑΣΗ

Τι είχε συμβεί; Το ερώτημα σχετικά με τις εμφανίσεις της αναστάσεως είναι ένα από τα πιο επίμαχα στη μελέτη των πρώτων χριστιανών, κι αυτό διότι οι πηγές δίνουν την εντύπωση ότι δεν ερμηνεύονται παρά μόνο πολύ δύσκολα. Ο Ιησούς πέθανε στην Ιερουσαλήμ και το Ευαγγέλιο του Λουκά επιμένει ότι ο Ιησούς εμφανίστηκε στους μαθητές του εκεί και τους είπε να μην απομακρυνθούν. Στον Ματθαίο, φαίνεται ότι άφησαν την Ιερουσαλήμ και τον συνάντησαν πίσω στην πατρίδα, στη Γαλιλαία. Και πάλι σύμφωνα με τον Ματθαίο, ο Ιησούς εμφανίστηκε πρώτα στη μητέρα του και στη Μαρία τη Μαγδαληνή, μία από τις μαθήτριάς του. Κατά τον Ιωάννη, εμφανίστηκε πρώτα στη Μαρία τη Μαγδαληνή και μόνο σ' αυτήν. Κατά τον Λουκά, οι γυναίκες δεν συνάντησαν καθόλου τον αναστημένο Ιησού, αλλά ανέφεραν απλά ότι ο τάφος του ήταν κενός, ενώ ο Πέτρος συνοδεύτηκε εκεί από κάποιον «αγαπημένο μαθητή» που μάλιστα έφτασε πρώτος στο μνήμα. Ο Παύλος, ο πιο σημαντικός χριστιανός ιεραπόστολος του πρώτου αιώνα, αφηγείται μία διαφορετική ιστορία στην πρώτη επιστολή του προς την Εκκλησία της Κορίνθου:

*... ὥφθη Κηφᾶ, εἶτα τοῖς δώδεκα· ἔπειτα ὥφθη ἐπ' αὐτὸν πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφ'άπαξ, ἐξ ὧν οἱ πλείονες μένουσιν ἕως ἄρτι, τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν· ἔπειτα ὥφθη Ἰακώβω, εἶτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν· ἔσχατον δὲ πάντων[...] ὥφθη καὶ μοί· Α' Κορ., 15: 5-8*

Αυτή η εκπληκτική τρόπον τινά εμφάνιση σε πεντακόσιους ανθρώπους την ίδια στιγμή δεν αναφέρεται σε καμία άλλη πηγή, ενώ εξίσου αινιγματικό είναι το τι ακριβώς είδαν οι μαθητές. Όλα τα Ευαγγέλια αφηγούνται την ιστορία των μαθητριών του Ιησού οι οποίες βρίσκουν άδειο τον τάφο, υπονοώντας έτσι ότι ο Ιησούς είχε σηκωθεί σωματικά και είχε βγει από τον τάφο περπατώντας. Άλλα ευαγγελικά χωρία περιγράφουν τον αναστημένο Ιησού να αγγίζει ανθρώπους και να τρώει μαζί τους, αν και είναι σε θέση να εμφανίζεται σε κλειστά δωμάτια ή να αποκρύπτει την ταυτότητά του από εκείνους που θα μπορούσαν να τον αναγνωρίσουν, υπονοώντας έτσι ότι δεν πρόκειται απλά για έναν φυσιολογικό άνθρωπο που είχε ανανήψει. Εντούτοις, ο πρώιμος Παύλος (πάλι στην Α' προς Κορινθίους) δεν αναφέρει την ιστορία του κενού μνημείου. Αυτό είναι παράξενο, δεδομένου ότι υποστηρίζει ότι η ανάσταση ήταν πραγματική και συνέβη όντως, κάτι που υποδηλώνει ότι δε γνώριζε τίποτα σχετικά με κάποιο κενό μνημείο ή έστω ότι δεν το θεωρούσε ως μαρτυρία υπέρ της αναστάσεως. Επιπλέον, ο Παύλος αναφέρει τον εαυτό του ως έναν μεταξύ εκείνων που είδαν τον αναστημένο Κύριο, αλλά η καταγραφή αυτού του γεγονότος στο βιβλίο των Πράξεων δηλώνει ότι ο Παύλος είδε μονάχα κάποιο φως από τον ουρανό και άκουσε μία φωνή, όχι ότι συνάντησε σωματικά κάποιο πρόσωπο. Ο Παύλος επιμένει επίσης ότι η ανάσταση αφορά την αλλαγή του φυσικού σώματος σε πνευματικό, κάτι που δεν είναι εύκολο να πούμε τι ακριβώς σημαίνει – διότι υπαινίσσεται ότι ο αναστημένος Ιησούς είχε σώμα, αλλά την ίδια στιγμή ήταν κατά κάποιον τρόπο μη φυσικό.

Ό,τι και να συνέβη στον Ιησού και ό,τι και να είδαν οι μαθητές, είναι βέβαιο ότι οι τελευταίοι πίστευαν πως είχαν δει τον αναστημένο Ιησού. Αυτό το βασικό γεγονός – το γεγονός των «εμφανίσεων της αναστάσεως» – είναι το γεγονός που αποτέλεσε την απαρχή του Χριστιανισμού.

## Η ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΗ

Η ακριβής ιστορία του πώς αυτή η ομάδα των εξημμένων μαθητών ίδρυσε τις πρώ-

Ο οικογενειακός τάφος του Ηρώδη στα Ιεροσόλυμα. Η είσοδος ήταν σφραγισμένη με μία πέτρα με τον ίδιο τρόπο που είχε σφραγιστεί και ο τάφος του Ιησού.

τες χριστιανικές κοινότητες είναι δύσκολο να προσδιοριστεί. Οι μαθητές, όμως, πίστευαν όχι μόνον ότι ο Θεός είχε αναστήσει τον Ιησού εκ νεκρών, αλλά ότι το πνεύμα του Θεού ή του Ιησού βρισκόταν μαζί τους. Οι Πράξεις δηλώνουν ότι ο αναστημένος Ιησούς άφησε τους μαθητές μετά από σαράντα μέρες και ότι μετά από σύντομο χρονικό διάστημα έλαβαν το Άγιο Πνεύμα του Θεού, κατά τη διάρκεια της εβραϊκής εορτής της Πεντηκοστής. Ενισχυμένος με τον τρόπο αυτό, σύμφωνα με τις Πράξεις, ο Πέτρος μίλησε στα πλήθη που είχαν συγκεντρωθεί στην Ιερουσαλήμ για την Πεντηκοστή ως εξής:

Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους. Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, ἄνδρα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποδεδειγμένον εἰς ὑμᾶς δυνάμεσι καὶ τέρασι καὶ σημείοις οἷς ἐποίησε δι' αὐτοῦ ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ ὑμῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ οἶδατε, τοῦτον τῇ ὠρισμένῃ βουλῇ καὶ προγνώσει τοῦ Θεοῦ ἔκδοτον λαβόντες, διὰ χειρῶν ἀνόμων προσπήξαντες ἀνείλατε· ὃν ὁ Θεὸς ἀνέστησε λύσας τὰς ῥάβδους τοῦ θανάτου, καθότι οὐκ ἦν δυνατόν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ[...]. Ἀσφαλῶς οὖν γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ ὅτι καὶ Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησεν ὁ Θεός,

τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. (Πράξ., 2:22-24, 36)

## Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

Το βιβλίο των Πράξεων μας λέει ότι 3.000 άνθρωποι προσχώρησαν στον κύκλο των μαθητών μετά το κήρυγμα του Πέτρου:

Ἐγένετο δὲ πάσῃ ψυχῇ φόβος, πολλὰ δὲ τέρατα καὶ σημεία διὰ τῶν ἀποστόλων ἐγένετο. Πάντες δὲ οἱ πιστεύοντες ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ εἶχον ἅπαντα κοινά, καὶ τὰ κτήματα καὶ τὰς ὑπάρξεις ἐπίπρασκον καὶ διεμέριζον αὐτὰ πᾶσι καθότι ἂν τις χρεῖαν εἶχε· καθ' ἡμέραν τε προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν ἐν τῷ ἱερῷ, κλώντες τε κατ' οἶκον ἄρτον, μετελάμβανον τροφῆς ἐν ἀγαλλιάσει καὶ ἀφελότητι καρδίας, αἰνοῦντες τὸν Θεὸν καὶ ἔχοντες χάριν πρὸς ὅλον τὸν λαόν. Ὁ δὲ Κύριος προσετίθει τοὺς σωζομένους καθ' ἡμέραν τῇ ἐκκλησίᾳ. (Πράξ., 2: 43-47)

Όπως θα δούμε αργότερα, αυτή η ει-δυλλιακή αναφορά θα επηρεάσει ιδιαίτερα τους μεταγενέστερους χριστιανούς κοινωνικούς μεταρρυθμιστές. Αλλά πόσο ακριβής είναι άραγε; Η αλήθεια είναι ότι έχει υπάρ-ξει τεράστια διαφωνία σχετικά με το πώς

Καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ἦσαν ἅπαντες ὁμοθυμαδὸν ἐπὶ τὸ αὐτό. Καὶ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος ὥσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας, καὶ ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν οἶκον οὐ ἦσαν καθήμενοι καὶ ὠφθῆσαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὥσεί πυρός, ἐκάθισέ τε ἐφ' ἓνα ἕκαστον αὐτῶν, καὶ ἐπλήρῃσαν ἅπαντες Πνεύματος Ἁγίου, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέροις γλώσσαις καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδου αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι.

Πράξ., 2: 1-4

θα πρέπει να ανασυγκροτηθεί η ιστορία των πρώτων χριστιανών. Οι κύριες πηγές μας είναι το βιβλίο των Πράξεων και οι επιστολές του Παύλου. Παρ' όλα αυτά, κάποιες διαφωνίες μεταξύ τους σημαίνουν ότι οι ερευνητές πρέπει να επιλέξουν ποια από αυτές τις πηγές είναι πιο αξιόπιστη σε ορισμένα σημεία. Τελικά, το γεγονός είναι ότι υπάρχει μεγάλη αβεβαιότητα σχετικά με το τι πραγματικά συνέβη – για παράδειγμα, πόσες φορές επισκέφτηκε ο Παύλος την Ιερουσαλήμ; Ο ίδιος λέει τρεις οι Πράξεις λένε πέντε. Οι πρώτοι χριστιανοί ζούσαν πραγματικά έτσι όπως αναφέρει ο συγγραφέας των Πράξεων ή πρόκειται για μια μεταγενέστερη εξιδανίκευση, γραμμένη πενήντα χρόνια μετά το γεγονός;

Υπάρχουν βάσιμοι λόγοι να θεωρήσουμε ότι το κήρυγμα του Πέτρου, έτσι όπως περιγράφεται στο βιβλίο των Πράξεων, αντανakλά πράγματι το τι πίστευαν οι πρώτοι χριστιανοί. Πάνω απ' όλα, ερμήνευαν την ανάσταση του Ιησού ως δικαίωση του μηνύματος και του προσώπου του. Ο Ιησούς σε τελική ανάλυση είχε σταλεί από τον Θεό και το μήνυμά του περί της ερχόμενης Βασιλείας του Θεού ήταν ορθό. Πίστευαν, επίσης, ότι ο Ιησούς ήταν ο μεσσίας, ο μεγάλος αρχηγός που πολλοί Εβραίοι θεωρούσαν ότι θα ερχόταν κάποια μέρα – παρόλο που διάφοροι Εβραίοι είχαν διαφορετικές αντιλήψεις σχετικά με το τι σήμαινε ο χαρακτηρισμός «μεσσίας». Η παρουσία του μεσσία, βέβαια, συνιστούσε περαιτέρω επιβεβαίωση ότι η έλευση της Βασιλείας του Θεού ήταν επικείμενη.

Επιπλέον, στη φάση αυτή η χριστιανική κοινότητα ήταν ακόμα τμήμα της εβραϊκής. Το καινοδιαθηκικό χωρίο σχετικά με την καθημερινή τους ζωή που αναφέρθηκε παραπάνω μνημονεύει ότι συναντιούνταν συχνά στο Ναό. Παρ' όλα αυτά, αποτελούσαν μια διακριτή ομάδα – η αναφορά στην κοινή «κλάση του άρτου» πιθανότατα υποδηλώνει όχι κάποια επίσημη τελετή, αλλά την πρακτική της κοινής βρώσης και πόσης. Ακόμα και σήμερα, η κοινή βρώση και πόση αποτελεί έναν τρόπο για την επίτευξη κοινωνικής συνοχής και για τη δημιουργία ομαδικής ταυτότητας. Αυτό ίσχυε ακόμα περισσότερο κατά την αρχαιότητα και ει-

δικά στον Ιουδαϊσμό – διότι το πιο σημαντικό ετήσιο γεγονός σε κάθε εβραϊκή οικογένεια ήταν το ίδιο το δείπνο του Πάσχα. Με αυτό τον τρόπο, λοιπόν, η χριστιανική κοινότητα αναδείχθηκε σε «Εκκλησία». Καθ' όλη τη διάρκεια του πρώτου αιώνα, οι χριστιανοί δε συναντιούνταν σε ειδικά διαμορφωμένα κτίσματα, αλλά στο σπίτι ο ένας του άλλου ή, αργότερα, σε σπίτια που είχαν μετατραπεί σε χώρους συναντήσεων. Επομένως, η σημασία της «εκκλησίας» ως ενός είδους κτιρίου, του χριστιανικού αντίστοιχου της εβραϊκής συναγωγής, δεν είχε αναπτυχθεί ακόμα.

Όλα αυτά έλαβαν χώρα στην Ιερουσαλήμ. Τι συνέβαινε όμως σε άλλες περιοχές; Σχετικά με αυτό τα όσα γνωρίζουμε είναι ακόμα λιγότερα. Ο συγγραφέας του Κατά Λουκάν και των Πράξεων δηλώνει ότι, μετά την ανάσταση του Ιησού, όλοι οι μαθητές του παρέμειναν στην Ιερουσαλήμ, όπου και έλαβαν το Άγιο Πνεύμα και σχημάτισαν την πρώτη χριστιανική κοινότητα. Σύμφωνα όμως με το Κατά Ματθαίον, μετά την ανάσταση του Ιησού όλοι επέστρεψαν στη πατρίδα τους, τη Γαλιλαία. Το Κατά Ιωάννην τούς παρουσιάζει ακόμα και να επιστρέφουν στη πρότερη ζωή τους ως ψαράδες. Εάν πράγματι μετέδωσαν το μήνυμά τους στη Γαλιλαία κατ' αυτό τον τρόπο, δεν το γνωρίζουμε.

#### ΔΙΑΙΡΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΩΝΙΕΣ

Οι πρώτοι χριστιανοί, λοιπόν, ήταν Εβραίοι που πίστευαν ότι ο Θεός είχε αναστήσει τον Ιησού εκ νεκρών, δικαιώνοντας με τον τρόπο αυτό το μήνυμά τους. Εντούτοις, το Πράξ., 6: 1-6 υπαινίσσεται την ύπαρξη μιας πιο σύνθετης ομάδας, περιγράφοντας μία διένεξη μεταξύ «Ελληνιστών» και «Εβραίων». Ποιοι ήταν οι «Ελληνιστές»; Ήταν Εβραίοι της διασποράς ή της Παλαιστίνης; Ήταν εξ Εβραίων χριστιανοί που επιθυμούσαν να διαφοροποιηθούν περισσότερο από τον βασικό κορμό του Ιουδαϊσμού; Ή ήταν μη Εβραίοι, δηλαδή Εθνικοί, που επίσης πίστευαν στον Ιησού; Κανείς δεν ξέρει. Παρ' όλα αυτά, το επόμενο κεφάλαιο των Πράξεων μας παρέχει μία νύξη στη διήγηση του Στεφάνου. Ο Στέφανος, ένας από τους εξέχοντες χριστιανούς,

οδηγείται ενώπιον του αρχιερέα όπου και του ζητείται να δώσει εξηγήσεις. Η ομιλία του Στεφάνου, σύμφωνα με τις Πράξεις, είναι ιδιαίτερα επικριτική έναντι των Εβραίων: αφηγείται όλη την ιστορία από την εποχή του Αβραάμ, τονίζοντας το πώς οι Εβραίοι παρανοούσαν πάντοτε ή απέρριπταν τους προφήτες του Θεού. Εξαγριωμένοι με αυτή την ομιλία, κάποιοι σύνοδοι έσυραν τον Στέφανο έξω και τον λιθοβόλησαν μέχρι θανάτου, αναδεικνύοντάς τον έτσι ως τον πρώτο χριστιανό μάρτυρα.

Μέχρι την εποχή που άρχισε να γράφει ο Παύλος, κατά τη δεκαετία του '50 του πρώτου αιώνα, ο Χριστιανισμός είχε επεκταθεί πέρα από την Παλαιστίνη. Η εν λόγω διάδοσή του σήμαινε ότι ο τελευταίος δεν ήταν πια απλώς και μόνο μία υπο-ομάδα του Ιουδαϊσμού: μεταστρέφονταν πλέον και οι Εθνικοί.

Το Πράξεις, 11 περιγράφει το πώς ο Πέτρος βρέθηκε να δέχεται κριτική λόγω της σχέσης του με μη Εβραίους χριστιανούς: ο ίδιος υπερασπίζεται τη στάση του αφενός μεν περιγράφοντας ένα όραμα στο οποίο ο Θεός τού είπε ότι μπορούσε να καταστήσει καθαρό αυτό που προηγούμενος ήταν ακάθαρτο, αφετέρου δε αφηγούμενος πώς το Άγιο Πνεύμα εμφανίστηκε στους Εθνικούς καθώς τους κήρυττε, ακριβώς κατά τον ίδιο τρόπο που είχε εμφανιστεί στους μαθητές την ημέρα της Πεντηκοστής. Το όλο θέμα οδήγησε σ' ένα γεγονός που έχει μείνει γνωστό ως Σύνοδος των Ιεροσολύμων, γύρω στα τέλη της δεκαετίας του '40 ή στις αρχές τις δεκαετίας του '50. Στη σύνοδο αυτή ο Παύλος ταξίδεψε στην Ιερουσαλήμ για να συναντήσει τους εκεί ιθύνοντες, ιδιαίτερα τον Πέτρο και τον Ιάκωβο. Αποφασίστηκε ο Παύλος να συνεχίσει τις περιοδείες του στους Εθνικούς, οι οποίοι δε θα έπρεπε να αναγκάζονται να γίνουν Εβραίοι πριν γίνουν χριστιανοί: από την άλλη, ο Πέτρος θα συνέχιζε την αποστολή του στους Εβραίους.

Παρ' όλα αυτά, υπήρχαν εντάσεις. Στην επιστολή του προς τους Γαλάτες, ο Παύλος γράφει ότι μετά από αυτή τη σύνοδο ο Πέτρος πήγε στην Αντιόχεια και «κατά πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, ὅτι κατεγνωσμένος ἦν». Ενεργώντας υπό την επιρροή

του Ιακώβου, ο Πέτρος αρνούσαν να φάει με τους Εθνικούς. Επίσης, το μεγαλύτερο μέρος της επιστολής ασχολείται μ' ένα συναφές πρόβλημα. Πολλοί στη γαλιτική κοινότητα είχαν προφανώς πειστεί ότι ήταν αναγκαίο να περιτμηθούν – πριν να γίνουν χριστιανοί. Ο Παύλος ήταν κάθετα αντίθετος και επέμενε ότι «ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε περιτομή τι ἰσχύει οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη».

Ο βαθμός στον οποίο η Εκκλησία του πρώτου αιώνα είχε διασπαστεί αναφορικά με αυτό το ζήτημα είναι δύσκολο να προσδιοριστεί. Σύμφωνα με ορισμένους ιστορικούς, οι διαιρέσεις ήταν πολύ μεγαλύτερες απ' όσο φαίνεται σε μια πρόχειρη ανάλυση των μαρτυριών, καθώς και ότι υπήρξε ένα κάθετο σχίσμα μεταξύ του Παύλου και αυτών που ήταν υπέρ των Εθνικών, από τη μια, και των Πέτρου και Ιακώβου καθώς και της ομάδας που υπεράσπιζε τον Ιουδαϊσμό, από την άλλη. Ακόμα υποστηρίζουν ότι, επειδή κέρδισε η πτέρυγα του Παύλου, τα διασωθέντα κείμενα γράφτηκαν με προκατειλημμένο τρόπο. Κατά πάσα πιθανότητα, ενώ οι διαιρέσεις ήταν πολύ πιο βαθιές απ' όσο αφήνουν βιβλία όπως οι Πράξεις να εννοηθεί, δεν έφτασαν ποτέ σε κάποιο δραματικό επίπεδο. Σίγουρα είναι σαφές ότι οι άνθρωποι εναντίον των οποίων στράφηκε η οργή του Παύλου δεν ήταν τόσο ο Πέτρος και ο Ιάκωβος, όσο κάποια ακραία και ανώνυμα άτομα που πιθανότατα τους επηρέαζαν. Πιο σημαντικό ίσως είναι το ερώτημα σχετικά με το πόσες από τις άλλες έριδες που πληροφορούμαστε κατά την εν λόγω περίοδο και λίγο μετά από αυτήν συνδέονταν με αυτό το βασικό πρόβλημα περί Εβραίων και Εθνικών. Μαθαίνουμε για διαφωνίες όσον αφορά την εκκλησιαστική πειθαρχία, για διαφορετικές απόψεις σχετικά με το πρόσωπο του Ιησού, κ.ο.κ. – όλα αυτά προέρχονταν άραγε από τη ρήξη μεταξύ Εβραίων και Εθνικών, που σημαίνει ότι αυτή συνέχισε να κυριαρχεί καθ' όλη τη διάρκεια του πρώτου αιώνα; Ή μήπως το θέμα έλαβε τέλος με την απόφαση της συνόδου στα Ιεροσόλυμα και την εκ μέρους του Παύλου αιχμηρή καταδίκη των ακραίων ιουδαϊζόντων; Και πάλι, όμως, κανείς δεν ξέρει τις απαντήσεις σε τέτοιου είδους ερωτήσεις.

*[Ο Παύλος ήταν μικροκαμωμένος, με σφιχτά φρύδια και με μύτη μάλλον μεγάλη, φαλακρός και στραβοπόδη, γεροδεμένος και πλήρης χάριτος· και υπήρχαν στιγμές που έμοιαζε με άνθρωπο και στιγμές που είχε το πρόσωπο αγγέλου.]*

Πράξεις Παύλου, περ. 160 μ.Χ.

## Μία θεολογία της ιεραποστολής: ο Παύλος

Ένας είναι ο άνθρωπος που δεσπάζει στο πανόραμα του Χριστιανισμού κατά τον πρώτο αιώνα όσο κανένας άλλος, με εξαίρεση τον ίδιο τον Ιησού. Ακουράστος ιεραπόστολος, έντιμος συζητητής και θεολόγος εξαιρετικής πρωτοτυπίας – ο Παύλος έμελε να αφήσει το στίγμα της ιδιοφυΐας του πάνω στο Χριστιανισμό για τα επόμενα 2.000 χρόνια.

Ο Παύλος ανήκε στους Εβραίους της Διασποράς, ήταν αυστηρός Φαρισαίος και το όνομά του ήταν Σαύλος (το «Παύλος» ήταν η ελληνική εκδοχή αυτού του ονόματος). Ήταν ένας ικανότατος τεχνίτης, κατά πάσα πιθανότητα κατασκευαστής τεντών, αλλά παράλληλα μαθήτευσε στα Ιεροσόλυμα κοντά στον Γαμαλιήλ, έναν από τους κορυφαίους Φαρισαίους διδασκάλους.

Τόσο οι Πράξεις όσο και οι ίδιες οι επιστολές του επιβεβαιώνουν ότι στα πρώτα χρόνια του Χριστιανισμού ο Παύλος μισούσε τη νέα θρησκεία και είχε ηγετικό ρόλο στην προσπάθεια των ιουδαϊκών αρχών να καταστείλουν το Χριστιανισμό. Παρ' όλα αυτά, πορευόμενος προς τη Δαμασκό για να φέρει σε πέρας τις διακτικές του δραστηριότητες, ο Παύλος είχε μία ασυνήθιστη εμπειρία: σύμφωνα με το κεφ. 9 των Πράξεων τυφλώθηκε προσωρινά από ένα ουράνιο φως και άκουσε τη φωνή του ίδιου του Ιησού. Σύμφωνα με την προσωπική του μαρτυρία, συνάντησε τον ίδιο τον Ιησού. Ο χειρότερος εχθρός της Εκκλησίας είχε γίνει χριστιανός.

Αμέσως σχεδόν ο Παύλος άρχισε να κηρύττει περί του Ιησού, πρώτα στην Αραβία και τη Δαμασκό, όπου κατέφυγε για ν' αποφύγει τη σύλληψη. Στη συνέχεια πήγε στα Ιεροσόλυμα για να συναντήσει τους Αποστόλους και μετά επέστρεψε στην Ταρσό, όπου παρέμεινε για κάποια χρόνια. Μετά από αυτά και πιθανότατα στα μέσα της δεκαετίας του 40, ο Παύλος ξεκίνησε τις τρεις μεγάλες

περιοδείες του – έτσι ονομάζονται συχνά. Στην πραγματικότητα, πρόκειται για μία και μοναδική μακρά περιοδεία, κατ' επανάληψη στα ίδια μέρη, σε όλη την έκταση της ανατολικής αυτοκρατορίας. Η καθεμία από τις λεγόμενες τρεις περιοδείες έφερε τον Παύλο στην καρδιά της Ανατολίας, προτού περάσει από τα Ιεροσόλυμα και την Αντιόχεια. Ειδικά η δεύτερη και η τρίτη θα φέρουν τον Παύλο στην ελληνική χερσόνησο. Οι κύριες πόλεις που επισκέφτηκε περιλαμβάνουν την Αθήνα, την Κόρινθο, την Έφεσο, τη Θεσσαλονίκη και τους Φιλίππους. Με το τέλος της τρίτης περιοδείας, ο Παύλος δέχτηκε την επίθεση του όχλου έξω από το Ναό της Ιερουσαλήμ και συνελήφθη. Επικαλούμενος την ιδιότητά του ως Ρωμαίου πολίτη, ο Παύλος οδηγήθηκε στη Ρώμη για να δικαστεί· εκεί και φυλακίστηκε. Σ' αυτό ακριβώς το σημείο είναι που σιωπούν οι πρώιμες πηγές μας.

Απ' ό,τι φαίνεται ο Παύλος ήλπιζε να απελευθερωθεί και να επεκτείνει το έργο του στη δυτική αυτοκρατορία, ενώ ορισμένες μεταγενέστερες παραδόσεις δηλώνουν αυτό ακριβώς, καθώς τον παρουσιάζουν να φτάνει μέχρι την Ισπανία ή ακόμα και την Αγγλία. Παρ' όλα αυτά, φαίνεται πως είναι πιο πιθανό ότι εκτελέστηκε στη Ρώμη στις αρχές της δεκαετίας του 60.

Ο Παύλος συνοδευόταν κατά τη διάρκεια του έργου του από διάφορους συνεργάτες, κυρίως τους Τιμόθεο, Τίτο, Βαρνάβα και το γιατρό του Λουκά. Κατά τη διάρκεια των περιόδων του, έβγαζε τα προς το ζην με τα ίδια του τα χέρια. Μιλούσε σε εκκλησίες που είχαν ήδη ιδρυθεί, αλλά κυρίως έβαζε τα θεμέλια για νέες εκκλησίες. Όταν έφευγε από τις εκκλησίες, τους απηύθυνε επιστολές προτρέποντας τα μέλη τους να διατηρήσουν την πίστη τους. Ορισμένες (όχι όλες) από αυτές τις επιστολές διασώθηκαν και συνιστούν μεγάλο μέρος της Καινής Διαθήκης. Δεκατρείς επιστολές φέρουν το όνομα του Παύλου, αν και οι περισσότεροι από τους σύγχρονους ερευνητές συμφωνούν ότι

κάποιες τουλάχιστον δεν είναι γραμμένες από τον ίδιο. Αυτές που γίνονταν γενικά αποδεκτές ως δικές του είναι οι *προς Ρωμαίους*, *προς Κορινθίους Α'* και *Β'*, *προς Φιλιππησίους*, *προς Γαλάτας*, *προς Θεσσαλονικείς Α'* και η αρκετά σύντομη *προς Φιλήμονα*.

Ο Παύλος ήταν πεπεισμένος ότι ο Θεός που έστειλε τον Χριστό ήταν ο Θεός των Εβραίων και ότι η σωτηρία προερχόταν από αυτόν και ποτέ δεν εγκατέλειπε την πεποίθησή του ότι οι Εβραίοι ήταν ο εκλεκτός λαός του Θεού, αλλά στις διάφορες επιστολές του δοκίμασε με διάφορους τρόπους να συμβιβάσει αυτή την πεποίθηση με την πίστη του στον Χριστό.

Ο Παύλος έχει αποκληθεί αληθινός ιδρυτής του Χριστιανισμού, εκείνος που εξέλιψε το αρχικό μήνυμα του Ιησού και των Αποστόλων μέσω της δικής του διακριτής θρησκείας. Μπροστά σε τέτοιους ισχυρισμούς θα πρέπει να είμαστε επιφυλακτικοί. Κατά τη διάρκεια της ζωής του, ο Παύλος ήταν απλά ένας από τους πολλούς χριστιανούς ιεραποστόλους: η διάδοση της νέας θρησκείας αναμφίβολα δεν οφειλόταν αποκλειστικά στις δικές του προσπάθειες. Στην επιστολή του προς Γαλάτας ο Παύλος καταβάλλει μεγάλη προσπάθεια για να τονίσει την ισότητα του έναντι των Αποστόλων δηλώνοντας ότι πολλοί άνθρωποι δεν τον θεωρούσαν και τόσο σημαντικό. Μόνο εκ των υστέρων ο Παύλος φαντάζει τόσο μεγάλος. Η θεολογία του Παύλου θα γίνει το σημείο αναφοράς για το μεγαλύτερο μέρος της χριστιανικής θεολογίας που θα ακολουθήσει. Ειδικότερα, η επιστολή του προς Ρωμαίους, θα επηρεάσει τα μέγιστα θεολόγους, όπως τον Αυγουστίνo, τον Λούθηρο και τον Μπαρθ. Ο Παύλος δεν ήταν απλά ο πρώτος μεγάλος χριστιανός συγγραφέας, αλλά παρέμεινε μία συνεχής και ζωντανή επιρροή επί της Εκκλησίας επί δύο σχεδόν χιλιετίες.

### ΤΖΟΝΑΘΑΝ ΧΙΛ

Ο απόστολος Παύλος, έργο του Ελ Γκρέκο (1541-1614).

## Σύμβουλοι Έκδοσης

**Μισέλ Μπράουν**  
Καθηγήτρια της Μελέτης  
Μεσαιωνικών Χειρογράφων  
στη Σχολή Ανώτερων Σπουδών  
του Πανεπιστημίου του Λονδίνου  
και πρώην Διευθύντρια  
Μεσαιωνικών και  
Εικονογραφημένων Χειρογράφων  
στη Βρετανική Βιβλιοθήκη

**Μαρκ Νολ**  
Καθηγητής της Χριστιανικής  
Σκέψης στο Κολέγιο Χουίτον,  
ΗΠΑ

**Μάικλ Νάι Σιου Πουν**  
Διευθυντής του Κέντρου για  
τη Μελέτη του Ασιατικού  
Χριστιανισμού στο Θεολογικό  
Κολέγιο της Τριάδας,  
Σιγκαπούρη

**Λάμιν Σάνεχ**  
Καθηγητής της Ιεραποστολής  
και του Παγκόσμιου  
Χριστιανισμού στο Πανεπιστήμιο  
Γέιλ, ΗΠΑ

**Γκράχαμ Τόμλιν**  
Διευθυντής του Θεολογικού  
Κέντρου του Αποστόλου  
Παύλου στο Holy Trinity  
Brompton, Λονδίνο

Ένας πλήρης και εύχρηστος οδηγός  
που καλύπτει την ιστορία του χριστιανισμού  
από τη γένεσή του μέχρι σήμερα σε όλες  
τις ηπείρους. Γραμμένος με απλό τρόπο,  
περιέχει χρονολογία και πλήθος φωτογραφιών  
που κάνουν την ανάγνωση ευχάριστη.

Ένα βιβλίο αναφοράς απαραίτητο  
σε κάθε βιβλιοθήκη.